

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА

КУЧЕРЕНКО ОЛЕНА ФЕДОРІВНА

УДК 811.161.2:81'373

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОЇ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ**

10.02.01 – українська мова

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, м. Харків.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, професор
Муромцев Ігор Вікторович,
Харківський національний університет імені
В.Н. Каразіна, професор кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Януш Ядвіга Вацлавівна,
Київський національний економічний університет,
завідувач кафедри української мови та літератури;

кандидат філологічних наук
Лисенко Олена Анатоліївна,
Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри культурології.

Провідна установа: Харківський педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Міністерства освіти і науки України, кафедра української мови, м. Харків.

Захист відбудеться “_30_” _вересня_____ 2003 р. о 13___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.07 у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна за адресою: 61077, м. Харків, площа Свободи, 4, ауд. II-37.

Із дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (61077, м. Харків, площа Свободи, 4).

Автореферат розісланий “_28_” __серпня_____ 2003 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.І. Гноєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що пожежно-технічна термінологія як цілісна терміносистема не була предметом лінгвістичного дослідження. Вона становить значний складовий елемент загального термінологічного фонду української мови. Закономірності формування, розвитку пожежно-технічної термінології не простежено у діяхронічному та синхронічному аспектах. Потребують упорядкування лінгвістична й логічна термінологічні системи із узгодженням національного та інтернаціонального в термінології. У цьому зв'язку виникає необхідність теоретичного й практичного аналізу української пожежно-технічної терміносистеми (УПТТ).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану кафедри мовної підготовки Академії пожежної безпеки України та наукових планів кафедри української мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Наукова праця є частиною комплексного дослідження науково-технічної термінології Харківського лексикографічного товариства.

Мета дисертаційного дослідження – проаналізувати особливості становлення, функціонування та розвитку пожежно-технічної термінології як системи термінологічних одиниць, що відбивають складну єдність понять пожежної справи, висвітлити специфіку структури пожежно-технічної терміносистеми.

Завдання дослідження:

- 1) виділити етапи формування й розвитку пожежно-технічної термінології;
- 2) визначити основні джерела виникнення пожежно-технічних термінів;
- 3) класифікувати термінологічний фонд досліджуваної термінології за тематичним принципом;
- 4) схарактеризувати лексико-семантичні особливості терміносистеми (синонімія, антонімія, гіпонімія);
- 5) визначити структурні особливості української пожежно-технічної терміносистеми (продуктивні термінотвірні моделі, деривати);
- 6) дослідити своєрідність системи понять пожежно-технічної терміносистеми;
- 7) описати шляхи унормування пожежно-технічної терміносистеми (системи термінологічних одиниць, системи понять).

Об'єктом дослідження є українська пожежно-технічна термінологія, терміносистема.

Предмет дослідження – етапи становлення української пожежно-технічної термінології, формування та розвиток терміносистеми, її лексико-семантичні, структурні особливості, шляхи унормування.

Ми використовуємо такі **методи дослідження**: описовий (лінгвістичне спостереження,

порівняння, узагальнення), статистичний, контекстуального й компонентного аналізу, типологічний, діахронний та синхронний аналіз.

Джерела дослідження: пожежно-технічні терміни виявлено у словниках (з цією метою нами проаналізовано 40 словників), енциклопедіях, підручниках, статтях, у наукових збірниках, навчально-методичних посібниках, дисертаційних дослідженнях з фаху “Пожежна безпека”, періодичних та історичних виданнях, архівних матеріалах, збірниках нормативних актів, Державних стандартах України (ДСТУ) з пожежної безпеки.

Загальний фонд опрацьованих нами пожежно-технічних термінів становить понад 7,5 тис. термінів.

Наукова новизна дослідження. У дисертації вперше проаналізовано українську пожежно-технічну термінологію як окрему терміносистему сучасної української наукової мови. Означено етапи становлення, здійснено класифікацію термінів за тематичним принципом, виділено структурні та лексико-семантичні особливості терміноодиниць, визначено шляхи упорядкування терміносистеми.

Теоретичне значення роботи. Всебічне опрацювання пожежно-технічної термінології доповнює теоретичні розробки щодо процесу українського термінотворення, сприяє виробленню загальної концепції творення терміноодиниць, систематизації та нормалізації термінів. Визначення шляхів становлення й розвитку УПТТ дозволяє обґрунтувати теоретичні засади термінологічної системи, сфери взаємонакладання терміносистем.

У дисертації детально проаналізовано поняття термінологічної системи на лексико-семантичному, структурному, логічному рівнях.

Практичне застосування дослідження. Лексикографічне опрацювання пожежно-технічної термінології дає можливість укладання перекладних, тлумачних нормативних словників. Матеріал дисертації можна використати у спецкурсах із термінознавства, практичних виданнях, довідниках із пожежної справи.

Особистий внесок здобувача полягає в одержанні наукових результатів під час самостійного аналізу української пожежно-технічної термінології, поданні її саме як системи термінологічних одиниць, а не певної сукупності термінів, залучених з інших терміносистем, окрім цього, також у визначенні специфічних рис досліджуваної термінолексики.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри мовної підготовки Академії пожежної безпеки України, кафедри української мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Окремі положення доповідались на VI та VII Міжнародних конференціях “Проблеми української науково-технічної термінології” (Львів, 2000, 2002), V Міжнародній конференції “Сучасні проблеми лексикографії” (Харків, 1999), Науково-практичній конференції вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ

України “Іншомовний аспект підготовки фахівців для органів внутрішніх справ” (Харків, 1999), V науково-практичній конференції “Пожежна безпека – 2001” (Львів, 2001).

Видано (у співавторстві) “Короткий тематичний російсько-український та українсько-російський пожежно-технічний словник” (Харків, 2002). Авторіві дисертації належить укладання тематичної картотеки пожежно-технічних одиниць та редагування словника (65 % загального обсягу роботи).

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 4 розділів, висновків, списку використаних джерел (242 найменування) та додатка. Загальний обсяг роботи становить 221 сторінку, основна частина дослідження 166 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, проаналізовано етапи дослідження проблеми, показано наукову новизну, визначено об’єкт, предмет і джерельну базу роботи, сформульовано мету, завдання та методи аналізу, розкрито теоретичне й практичне значення дисертації.

У **першому розділі** – “Системна організація термінології” – розглянуті теоретичні аспекти дослідження, висвітлені суттєві поняття термінознавства, які доводять системний характер термінології, проаналізовано взаємовідношення термінологій та терміносистем.

Терміносистему разом із багатьма термінологами (Т. Кияком, І. Кочан, В. Лейчиком, Т. Панько, Л. Симоненко, О. Суперанською) розуміємо як упорядковану єдність термінів будь-якої галузі, що набуває ознак організованості поступово із розвитком науки, техніки, мови. Вона є наслідком організованості термінології, якщо під *термінологією* розуміти сукупність термінів, що стихійно складаються у процесі пізнання певної галузі діяльності. Унормування терміносистеми відбувається під час безперервного комунікативного функціонування.

Певні критерії визначають терміносистему: цілісність – складові компоненти терміносистеми об’єднані структурно, семантично, функціонально, лінгвістично; структурність – рівень системності терміносистеми визначає її структурність; ієрархічність – властива усім без винятку складовим елементам терміносистеми; взаємозалежність – об’єднує складові елементи конкретної галузевої терміносистеми, споріднених галузевих терміносистем, загальної терміносистеми української мови та терміносистем інших мов; динамічність – кожна терміносистема характеризується рухливістю: змінюється кількість складників, їхня якість, система взаємовідношень; окресленість – наявність “меж” між терміносистемами визначається специфікою тієї галузі людського життя, якій вона слугує; відкритість – кожна терміносистема становить складну відкриту своєрідну комбінацію понять і термінів, що залучаються з інших, не обов’язково

споріднених між собою, термінологій. Сучасна УПТТ становить специфічний, кількісно великий і якісно різноманітний шар термінологічної лексики. Назва “пожежно-технічна” визначає її передусім як тип (різновид) технічної.

Пожежно-технічна термінологія ґрунтується на системі об’єктивних реалій та науково-технічних дослідженнях, які зумовлюють наявність системи пожежно-технічних термінів і терміносполучень, системи відповідних понять; системи визначень понять, що розкривають зміст понять; різноманітної системи взаємодій складників терміносистеми, об’єднаних системою норм.

П’ять компонентів системи терміноодиниць УПТТ репрезентують відповідні мовні організації: фонетичну, лексико-семантичну, синтаксичну, морфологічну, словотвірну.

Другий розділ роботи – “Формування сучасної української пожежно-технічної терміносистеми” – присвячений процесу становлення УПТТ від появи перших пожежно-технічних номінацій до сьогодні.

Перший період (до середини 19 ст.) – це стихійне нагромадження загальнонародних слів для потреб позначення гасіння пожежі. Віддавна відомі окремі загальноживані слова, що їх використовують у практичній діяльності людини для називання процесу гасіння пожеж. Поступово вони набувають термінологічної функції й стають складниками досліджуваної терміносистеми.

Другий період (середина 19 ст. – 20 рр. 20 ст.) – початок спеціалізованого термінотворення пожежно-технічних термінів; повільне формування пожежно-технічної термінології; активізація процесів термінологізації загальноживаної лексики; засвоєння іншомовних термінів.

“Словник української мови” П. Білецького-Носенка містить 21 термінологічну пожежно-технічну одиницю, “Малоруско-німецький словар” Є. Желехівського та С. Недільського відповідно – 163, “Русско-малоросійській словар” Є. Тимченка – 85, “Словарь російсько-український” М. Уманця та А. Спілки – 53, “Словарь русско-галицький” А. Гурта – 77, “Словарь української мови” Б. Грінченка – 87.

Тематичний масив слів містить дієслова – 68 %, іменники – 22 %, дієприкметники – 2 %, прикметники – 3 % та словосполучення (тільки двокомпонентні прикметник + іменник) – 5 %. Дієслова характеризують дію за інтенсивністю (*горіти, палати, жевріти*), за типом полум’я (*палахкотіти (наявність світіння)*), початок дії вогню (*загорітися/ загорятися, займатися/ зайнятися (занятися), запалювати/ запалити, (запалювати(ся)/ запалити(ся), запалати, зажегати/ зажечи*), часткове чи повне припинення впливу вогню внаслідок дії людини (*гасити, загашувати, пригашувати*) або поступово мимовільно (*гаснути/ погаснути, загасати, згасати, ізгасати/ ізгаснути, угасати/ угаснути*).

Поширена дієслівна префіксація. Семантично різні дієслова можуть містити одні й ті ж словотвірні елементи (*загорітися, загаснути, загашувати*). Значення дієслів “часткове або повне

припинення дії вогню” передається різними префіксами: *за-, по-, у-, із-* (*загасати, погасати, угасати, ізгасати*). Деякі словотвірні форманти поступово виходять із ужитку (*ізгасати*).

Представлено іменники на позначення явищ (*пожежа, вогонь, погорілля*); процесу (*горіння, паління, запаління/ запаління, гасіння/ гашення, спожого*); результату (*горіле, паленє, спалахненє, погоріле, запаленє, піджога*); властивості (*палкість, горючість*); місця пожежі (*спаль, паль, горище, пожарище, згарище* та ін.); знаряддя, яке застосовується для гасіння пожежі (*смок, помпа, сікавка, гасіль, заливна труба*); групи осіб, що здійснює гасіння пожежі (*вогнева сторожа, пожежна справа*) взагалі та виконання конкретної роботи окремими особами під час гасіння, зокрема (*топорник, ствольник, сокирник*); осіб, які спричиняють пожежу (*палій, підпалюч, підпальщик*); постраждалих від пожежі (*погорінець, погорілець*).

Серед дієприкметникових форм поширені пасивні дієприкметники (*палений, згоряний, догорілий, згорілий, погорілий, випалений, погаслий, згаслий*). Кількість прикметників незначна (*горілий, палкий, запальний, негасимий, непогасний, неспалимий*).

Виділяємо морфемну архаїзацію. Корінь *жег-/ жеч-* у спільнокореневих дієсловах замінюється *пал-* (*зажигати/ зажечи, спожигати/ спожечи, спожожити, запалити/ запалювати, спалити/ спалювати*). Похідні віддієслівні іменники зі значенням процесуальності (*спожого*) архаїзуються. Процесуальне значення закріплюється за лексемами *горіти/ горіння, палити/ паління*. Проте деякі лексичні одиниці набувають надзвичайної поширеності (*пожежа, пожежний, пожежник*).

Відбуваються диференційні фонетичні процеси (*смок – цмок*), словотвірні (*смок, смокавка, гасі(и,і)ль, прискавка, сі(и,ы)кавка*), лексичні (*помпа* (запозичення), *смок, смокавка* (власне українські номінації)) та інтеграційні, наприклад, словотвірні (*сикавка – прискавка – сі(и,ы)кавка*).

Тематична група на позначення місця пожежі в опрацьованих матеріалах різноманітна кількісно та якісно. Для називання місця пожежі здебільшого використовуються іменники від дієслів із такими коренями – *палити/ спалити; горіти/ погоріти/ згоріти; жечи/ вижечи/ зжечи* – за допомогою суфіксів: *-ищ-* *погорілище, згарище, зжежище*; *-овиск-* *поговоровиско, -иск-* *згариско* та безафіксним словотворенням (*паль, спаль*). Зареєстровано також відіменникові суфіксальні номінації (*пожар – пожар-ин-(а), пожар-ищ-(е); попіл – попел-ищ-(е), попел-ищ-(я)*). Виділяємо словотвірні синонімічні форманти: *-ищ-, -ин-, -ищ-*. При творенні іменників відбувається чергування голосних у корені (*горіти/ згоріти – згарище, згариско; жечи/ вижечи – вижига; попіл – попелище, попіл – пепелище*), чергування кореневих приголосних (*жечи/ зжечи – зжежище, жечи/ вижечи – вижига*). Можливі варіанти суфікса (*погор-іл-ищ(е) – погор-ил-ищ(е)*).

Для характеристики місця пожежі актуалізуються семи “горіння, обмежене певною територією” (*згарище, згарисько, погорілище, зжежище*); “залишки горіння будь-чого на місці пожежі” (*попелище, попелиця*); “важливий супровідний компонент горіння – дим (*димнище*);

“нова якість території, на якій відбувалась пожежа” (новина).

Із середини XIX ст. до 20 рр. XX ст. простежуємо формування тематичних груп пожежної справи. Використовуються слова на позначення процесів горіння; гасіння; загасання; результату дії; властивостей; пожежного знаряддя; осіб, що постраждали від пожежі; осіб, які займаються гасінням; місця пожежі. Вони не мають термінологічного позначення в аналізованих словниках, є загальноживаними.

Третій період (1920 – 1934 рр.) – продовження формування пожежно-технічної терміносистеми. Зафіксовано велику кількість українських пожежно-технічних номінацій: *димовідхожий* (рос. *дымоотводный*), *запальність*, *прудкість на підпали* (рос. *воспламеняемость*), *шишак* (*пожежний*) (рос. *каска пожарная*), *сторожа пожежна*, *пожарня* (рос. *команда пожарная*), *цівопровід смоктущий* (рос. *трубопровод всасывающий*), *клипявка смоктуща* (рос. *клапан всасывающий*), *шум* (рос. *пена*), *беркий* (рос. *впитывающий в себя*), *всякати/всякнути* (рос. *впитываются/впитаться*).

Особливістю термінотворення є намагання надати у використанні перевагу українським лексемам над іншомовними, у тому числі й російськими (укр. *шишак* замість фр. *каска*; укр. *клипявка* – нім. *клапан*; укр. *ціва* – фр. *труба*; укр. *шум* – рос. *пена*; укр. *пожарня* – фр. *команда*).

Саме в цей період створюється класифікаційна система понять пожежної безпеки. Відбувається повільне перетворення пожежної справи на окрему галузь техніки. Поширюються двокомпонентні означальні терміносполучення, до складу яких входить елемент *пожежний*, що указує на належність до системи пожежно-технічних термінів (*пожежний інвентар*, *пожежний хід*, *пожежний струмінь*, *пожежне автобудівництво*, *пожежна технічна профілактика*, *пожежні курси*, *пожежна безпека*) або *пожежницький*, тобто такий, що належить пожежникам (*пожежницька сокира*, *пожежницький одяг*, *пожежницькі рукавиці*).

Стрімкий розвиток науки, техніки наприкінці XIX ст. сприяв урахуванню передового досвіду таких країн, як Німеччина, Голландія, Англія, США. У складі української пожежно-технічної термінології продовжують з'являтися запозичені терміни: німецькі (*шланг*), голландські (*брандспойт*), англійські (*стендер*, *дренчер*), італійські (*помпа*).

З часом відбуваються специфічні семантичні зміни УПТТ. Терміноодиниця *рукав* розширює семантичну структуру (*всисний рукав*, *всмоктувальний рукав*, *викидний рукав*), застосовуючи різнокореневі віддієслівні означення (*всисний* – *всисати*; *всмоктувальний* – *всмоктувати*). Вона творить суфіксальним способом однокореневу лексему *рукавний*. Похідна лексема стає визначальною для терміносполучень *рукавна башта*, *рукавна лінія*, *рукавна затримка*, *рукавний відділ*, *рукавна катушка*, *рукавний свіщ*, *рукавне господарство*.

Зафіксовано значну кількість складних слів (наприклад, різновиди ручного насоса: *гідропульт*, *гідропульт-відро*, *гідропульт-костиль*, *гідропульт-сходня*). Здебільшого

спостерігаються двокомпонентні терміносполуки (*пожежна служба, пожежний хід*), поширені номенклатурні утворення, які містять у лапках назву (різновиди вогнегасників – *сухий вогнегасник “Тайфун”*) або прізвище винахідника (*вуаль Вінклера*).

Поширюються терміноелементи, які продовжують окреслювати пожежно-технічну галузь знань (*дислокація пожежних підрозділів, заглушення вогню, розвідка пожежі*).

Значна кількість одиниць зазначеного періоду поступово переходить до розряду історизмів (*пожежна каланча, топорник, ствольник, сокирник, кінний хід*) або архаїзмів (*автомобільний обоз, автомобільний мельдер, пожежна дружина, брендмейстер, брендспойт, пожарня*).

Ознакою процесів систематизації термінів може виступати також поява професіоналізмів у терміносистемі (*полундра, оголити*). *Полундра* означає для пожежної справи: “*стерезись конструкції, що падають під час або після пожежі*”, *оголити* – “*розкрити необхідну частину конструкції для огляду, промивки та інших протипожежних заходів*”.

Четвертий період (1935 – початок 90 рр.) – українська термінологія взагалі та пожежно-технічна, як її складник зокрема, – зросійщені. Російська пожежно-технічна терміносистема протягом тривалого часу впливала на українську. На рівні лексико-семантичної системи УПТТ проаналізовано небажану синонімію, омонімію, невиправдане використання іншомовних терміноодиниць замість українських; на рівні словотвірної системи УПТТ спостережено широке застосування невластивих українській науково-технічній мові дієприкметникових форм активного стану, функціонування російських абревіатур; на рівні синтаксичної системи зафіксовано творення термінів ускладненої структури, уживання помилкових прийменникових конструкцій; на рівні гіперо-гіпонімічної структури схарактеризовано однотипні класифікаційні організації.

П'ятий період (початок 90 рр. і до сьогодні) – інтенсивний розвиток української пожежно-технічної термінології відбувається водночас із загальними теоретичними процесами в українському термінознавстві: систематизація пожежно-технічних терміноелементів; конкуренція національних термінів з аналогічними новотворами (терміни-інтернаціоналізми, терміни-синоніми); визначення місця терміна в пожежно-технічній терміносистемі через дефініцію, коригування обсягу понять в ДСТУ; комунікативне функціонування терміноодиниць у межах саме пожежно-технічної терміносистеми; уніфікація сучасної УПТТ із урахуванням міжнародних документів-стандартів.

У **третьому розділі – “Функціонування сучасної української пожежно-технічної терміносистеми”** – визначені структурні особливості сучасної УПТТ (продуктивні термінотвірні моделі, деривати), схарактеризовані лексико-семантичні закономірності (синонімія, антонімія, гіпонімія), виділені лексико-граматичні ознаки.

Однослівні номінації серед власне термінів сучасної УПТТ є не чисельними (*вогонь, гасити, горіти, пожежа, помпа, сповіщувач*).

У період формування та становлення УПТТ активним виявляється лексико-семантичний спосіб творення. Значна кількість однослівних номінацій виникає внаслідок термінологізації загальнозживаної лексики на основі метафоризації або метонімії (*котушка, місток, рукав, ствол*).

Морфемна будова однослівних пожежно-технічних термінів різна. Серед них слід відзначити терміни-деривати. Більшість із них твориться за допомогою морфологічного способу словотвору з усіма різновидами: суфіксальним, префіксальним, префіксально-суфіксальним, основоскладанням, складною суфіксацією та словоскладанням.

Суфіксальний спосіб творення пожежно-технічних термінів надзвичайно продуктивний. При творенні віддієслівних дериватів із загальним значенням опредмеченої дії, процесу досить активними виступають суфікси: *-нн'* (*горіння, займання, поглинання, всмоктування, розслідування*); *-енн'* (*придушення, видалення, погашення, задимлення*); *-інн'* (*гасіння*). Суфікс *-нн'* може позначати в іменниках не тільки опредмечену дію, але й уживатися для називання предметів: *устаткува́ння* (дія) – *устаткува́ння* (предмет). Інколи розрізняти значення іменника допомагає тільки наголос: *обладна́ння* (дія)/ *обла́днання* (предмет).

Через вплив російської мови в сучасній УПТТ спостерігаємо паралельне вживання термінів на *-нн'* та *-к-* (*обробля́ння/ обробле́ння – обро́бка, нав'язува́ння – нав'язка*), але кількісно переважають деривати на *-нн'*. Суфікс *-к-* може мати значення не тільки процесу, а й указувати на механізм: *установка* (механізм) та *устано́влення/ установлюва́ння* (опредмечена дія, процес).

Виявлені віддієслівні терміни з нульовою суфіксацією (*підпал*). Деякі є синонімічними до суфіксальних дієслівних утворень на *-нн'*: *спалах (процес) – спалахува́ння, обвал (процес) – обвалення, подача (процес) – подава́ння, підпал (процес) – підпале́ння/ підпалува́ння*.

Особливо поширеними термінами-дериватами виступають номінації із суфіксом *-ач-* із значенням пристрою (*відсмоктувач, поглинач, сповіщувач, спінювач, запалювач, димоприймач*). Однослівні терміни на позначення знаряддя діяльності можуть мати синоніми. Словосполучення (*зрошувач – зрошувальний пристрій, всмоктувач – всмоктувальний пристрій*), склад яких обов'язково містить іменник “*пристрій*”, “*прилад*” та прикметник, що утворюється від дієслова (*зрошувати – зрошувальний, всмоктувати – всмоктувальний*). Суфікс *-ач-* у термінах сучасної УПТТ можливий на позначення речовини (*вбирач, поглинач*). Для термінів із зазначеним суфіксом характерна полісемія (*поглинач – пристрій, що використовується для поглинання чого-небудь, поглинач – речовина, що має здатність поглинати що-небудь*).

Сучасна УПТТ містить багато іменників із суфіксом *-ість-*, утворених від відповідних твірних прикметників та ад'єктивованих дієприкметників на позначення стану, властивості, опредмеченої дії (*займистий – займистість, горючий – горючість, спалахуваний – спалахуваність, вогнестійкий – вогнестійкість, всмоктуваний – всмоктуваність, безпечний – безпечність, задимлений – задимленість*). Визначена велика група складних термінів, утворених за

допомогою суфікса *-ість-* (*водомісткість, водонасиченість, водопроникність, водозабезпеченість*).

Значна частина термінів, утворених суфіксальним способом, становить видову кореляцію (*перезарядити – перезаряджати, перенаситити – перенасичувати, перекачати – перекачувати*).

Продуктивним для УППТ є основокладання. Складні слова називають певні властивості (*вогнегасний, вогнезахисний, газодимозахисний, пожежонебезпечний, водопоглинальний*); типи механізмів, пристроїв (*мотопомпа, автоцистерна*); ознаки механізмів (*вогнеперешкоджальний, рукавонав'язувальний, охоронно-пожежний, насосно-рукавний*); ознаки (*поверхневоактивний, плівкоутворювальний*); методи організації діяльності пожежної охорони (*пожежно-профілактичний, адміністративно-правовий*); типи діяльності пожежної охорони (*пожежобезпека, пожежовибухонебезпека*).

Сучасна УППТ виявляє тенденцію до збільшення кількості складних слів, які можна розподілити на групи, об'єднані спільним першим компонентом: *водо-*, *повітряно-*, *високо-*, *гідро-*, *димо-*, *вогне-*, *піно-*, *пожежо-*, *само-*, *тепло-*. Наприклад, *водо-*: *водовпуск (водовпускний), водовипуск (водовипускний), водогін, водозапірний, вододжерело, водомір (водомірний), водомет (водометний), водонабірний, водоналивний, водонасосний, водонасичений, (водонасичення), водопроникнений (водопроникнення), водопропускний, водорозчинний, водозабезпечення*. Кількість різноструктурних термінів у досліджуваному масиві матеріалу з компонентом *водо-* сягає 117, *вогне-* – 59, *гідро-* – 74, *димо-* – 82, *пожежо-* – 95, *само-* – 67, *тепло-* – 43, *газо-* – 89, *піно-* – 47.

Абревіація в УППТ теж поширена. Семантично абревіатури класифікуємо на конкретні (*НЦПВ – насос відцентровий пожежний високонапірний, РС – ручний ствол*) та абстрактні (*ЦУСЗ – центр управління силами та засобами*); абревіатури, що мають значення істоти або неістоти (*НПЧ – начальник пожежної частини, МПК – механізм подачі кисню*), назви речовин (*ХПВ – хімопоглинач вапняний*), назви різновидів пожежної техніки та обладнання (*ГПП – генератор повітряної піни, ВПП – вогнегасник повітряно-пінний*).

За структурою зафіксовано невелику кількість частково-складових абревіатур (*держпожежнагляд – державний пожежний нагляд*). Більшість абревіатур – ініціальні або ініціально-цифрові, які можна перетворити на терміни-композиції чи на словосполучення (*АСПГ – автоматична система пожежогасіння, СДПЧ – самостійна державна пожежна частина*).

Спостерігаємо процес поступового перетворення графічних пожежно-технічних скорочень на відповідні абревіатури. Пожежно-технічні терміни-аббревіатури, зрозумілі спеціалістам пожежної безпеки, вживаються паралельно із синонімічними словосполученнями-корелятами (*СПС – система передачі сповіщень; СПЗ – система протипожежного захисту*).

До складу сучасної української пожежно-технічної терміносистеми активно входять іншомовні абревіатури ініціального типу, запозичені здебільшого з англійської та німецької мов.

Наприклад, *IFEX* утворено від початкових букв англійських слів: *Impulse* (імпульс) *Fire* (пожежа) *Extinguishing* (гасіння) *Technology* (технологія).

В українському пожежно-технічному терміноствірному процесі беруть участь афіксальні греко-латинські запозичення. Можна спостерігати такі греко-латинські елементи: *авто-* (пожежний автомобіль), *гідро-* (пожежний гідроелеватор), *дис-* (дислокація пожежних підрозділів), *кон-* (концентрація піноутворювача), *мото-* (пожежна мотопомпа).

Серед запозичень із французької – *команда* (пожежна команда), *ежектор* (ежектор піноутворювача), *депо* (пожежне депо), *ізоляція* (ізоляція підземної пожежі), *резерв* (резерв вогнегасної речовини), *режим* (режим протипожежний).

Становлення термінологічної системи не обійшлося без німецьких запозичень. З'являються терміни: *брандмейстер* (нім. *Brandmeister*) – заст. начальник пожежної команди, *брандмайор* (нім. *Brandmajor*) – заст. начальник пожежних команд міста), *брандмауер* (нім. *Brandmauer*, від *Brand* – пожежа і *Mauer* – стіна) – вогнестійка капітальна стіна, що запобігає поширенню пожежі з одного приміщення (будинку) до суміжного приміщення (будинку). У сучасній пожежно-технічній терміносистемі лексемі *брандмейстер* відповідає начальник пожежної частини, *брандмайор* – начальник пожежного управління, начальник пожежного загону, *брандмауер* – протипожежна стіна.

В УПТТ наявна синонімія термінів за структурною характеристикою. Такі термінологічні лексеми поєднують акцентологічні ознаки та особливості відмінювання (*вогневий* – *вогневий шторм*, *вогнева атака* та *вогньовий* – *вогньовий шторм*, *вогньова атака*).

Межі синонімічного гнізда терміносистеми визначені її особливостями. Для пожежної справи актуальним є завдання ліквідації диму під час гасіння пожежі. На позначення поняття “*пристрій для концентрації диму*” зафіксовано такі синонімічні номінації: *димосос*, *димовсмоктувач*, *димовисмоктувач*, *димопоглинач*, *димовбирач*, *димовловлювач*. Різні кореневі морфеми *сса-*, *смокт-*, *поглин-*, *бир-*, *ловл-* термінів із загальним компонентом *димо-* об'єднує одна сема: “здатність поглинати дим”. Кожен із названих термінів на сучасному етапі – рівноправний член терміносистеми.

Процес синонімізації у терміносистемах постійний. Семантика лексем-синонімів може звужуватися або розширюватися. Терміни *вогонь* та *пожежа* нерідко синонімічні в пожежно-технічній терміносистемі. Спостерігаємо розширення значення терміна *вогонь* через те, що пожежа – це обов'язково вогонь та багато інших факторів, і, навпаки, звуження семантики терміноодиниці *пожежа* до однієї характеристики – *вогню*.

УПТТ використовує декілька синонімічних номенклатурних найменувань на позначення одного предмета (*самоспрацьовуючий порошковий вогнегасник*, *самоспрацьовуючий порошковий модуль*, *ОСП*, *ВСП* або *аерозольний вогнегасник*, *аерозольний генератор*). Можна спостерігати

терміносполучення, де головний компонент іменник (*вогнегасник/ модуль, вогнегасник/ генератор*) формує синонімічні відношення на рівні семантики, властиві саме пожежно-технічній терміносистемі.

Відношення протилежності в УПТТ виражаються лексичними та словотвірними засобами. Лексичні антоніми можуть бути загальнолітературними: *внутрішній/ зовнішній (внутрішня пожежа/ зовнішня пожежа); верхній/ нижній (верхня концентраційна межа поширення полум'я/ нижня концентраційна межа поширення полум'я); простий/ складний (проста вогнегасна речовина/ складна вогнегасна речовина); локальний/ масовий (локальна пожежа/ масова пожежа)*. Подібні антонімічні пари набувають конкретної семантичної ознаки лише в УПТТ. Лексичний засіб найменування протилежних пожежно-технічних понять досить продуктивний у межах окремого гнізда (*горіти/ гасити, горіння/ гасіння, займання/ погасання*). У нашому матеріалі переважають словотвірні антонімічні засоби. Передусім для вираження протилежних понять в однокорневих антонімічних парах використовується префіксальний спосіб творення. Задіяно українські префікси: *не-/ -; без-/ -; пере-/ недо-; проти-/ -* та іншомовні: *де-(dez-)*. Другий елемент складних термінів (кореневий) також виражає антонімічність пожежно-технічних термінів (*пожежобезпека/ пожежонебезпека; самозаймання/ самозагасання*). Терміни зі складовими компонентами *пожежо-, димо-, само-, тепло-, газо-* містять лексичну та словотвірну антонімію.

Сучасна УПТТ – складна, специфічна, мозаїчна, динамічна. Її склад збагачують фізичні терміни (*випромінювання, індикатор, газ*); математичні (*швидкість, площа, периметр*); хімічні (*речовина, антипірен, розчин*); правничі (*підпалювання, порушення справи, речові докази*); психологічні (*психологічний стан, стресова ситуація*); документознавчі (*протокол, картка обліку, акт, припис*); програмування (*моделювання*).

Пожежно-технічні терміни розподіляємо на такі тематичні групи: “Пожежна техніка”, “Пожежна профілактика”, “Пожежна тактика”, “Пожежна автоматика”, “Організація служби та підготовки”, “Управління та організація пожежно-профілактичних робіт”, “Пожежна профілактика в технологічних процесах виробництва”, “Пожежна профілактика населених пунктів”. Кожна тематична група кількісно та якісно не обмежена. Активну зміну її складових термінологічних елементів визначає постійний розвиток, взаємодія терміносистем.

У межах пожежно-технічної терміносистеми функціонують базові терміни, які доводять її поняттєву, термінологічну, мовну організацію. Такі номінації акумулюють поняття технічної галузі. Термін *пожежа* формує гіпонімічне макрополе за такими принципами: час розвитку, місце виникнення, характер горіння, просторова характеристика, клас пожежі, характер призначення будівель та споруд, об'єктів транспорту. Кількість гіпонімів – понад 30.

У четвертому розділі – “Термінологічна норма як чинник системності УПТТ” – окреслені питання сучасної термінологічної мовної норми, норми УПТТ у термінологічних

словниках, українських та міжнародних стандартах.

Досліджуючи проблеми унормування в пожежно-технічній терміносистемі, знаходимо терміни, які підтверджують саме професійний варіант норми. Він зафіксований у спеціальній літературі. Не усі загальнотехнічні словники враховують професійну термінологічну норму.

Лінгвістичні дослідження УПТТ свідчать про активні процеси формування термінологічної норми. Функціонуючи, УПТТ використовує набір українських словотвірних, лексико-семантичних норм, систематизує поняття, поглиблює логізацію поняттєвої норми.

Тенденції ідентифікації міжнародним стандартам простежуємо у переліку терміноодиниць матеріалів ДСТУ. Крім українських, вони містять російські, англійські, французькі відповідні терміни (*пожежна небезпека* – *de. Brandgefährdung, en. fire hazard, fr. danger d'incendie, risques du feu; ru. пожарная опасность; горіння* – *de. Brennen, Verbrennen, en. combustion, fr. combustion, ru. горение*).

Техніко-економічна інформація ДСТУ зіставляється насамперед на логіко-поняттєвому рівні. Найчастіше українські терміноодиниці мають відповідники до російських: *індекс поширення полум'я* – *індекс распространения пламени; ступінь поширення горіння* – *степень распространения горения*.

Аналіз українських пожежно-технічних стандартів показує незавершеність формування УПТТ. Це вбачаємо у наявності термінів–синонімів у технічних стандартах: *вогнестійкість конструкції/ вогнетривкість конструкції; вогнезахисне покриття/ вогнезахисний покрив; пожежне навантаження/ пожежна навантага; полум'я/ вогонь*.

Матеріали ДСТУ підтверджують входження на сучасному етапі до УПТТ значної кількості багатокомпонентних одиниць (кількість компонентів понад три): *визначення мінімальної довжини струменя вогнегасної речовини, модельні вогнища пожежі класу А*.

Найпоширенішим явищем при фіксації спеціальних найменувань слід назвати ступінчасте скорочення термінів, коли відкидається прикметник – носій видової ознаки. Скорочення кількості елементів багатослівних термінів може супроводжуватися ускладненням структури (*пожежний захисний костюм, (пожежний) теплозахисний костюм, (пожежний) газохімзахисний костюм*). Довжину терміна у ДСТУ обмежують ініціальні скорочення (*насоси пожежні – НП, насоси відцентрові пожежні – НЦП, насоси відцентрові пожежні високонапірні – НЦПВ*) або умовні позначення (*насоси типу НП XX–XX–X–X–XX*).

Стандартизації підлягають визначення термінів. ДСТУ визначає *вогнестійкість* як здатність (рос. *способность*) будівельних конструкцій зберігати *несучу здатність* (наявна тавтологія). Українські словники перекладають російське *спец. несущий, несущая конструкция* – *несучий, несуча конструкція*, але українське *нести* не має значення “бути опором”. Тлумачення терміна *вогнестійкість* саме для пожежно-технічної терміносистеми може, на нашу думку, виглядати так:

“Здатність чинити опір поширенню вогню завдяки опірній властивості конструкцій, попередженню виникнення наскрізних отворів або прогріванню до критичних температур”.

Неузгодженість міждержавних пожежно-технічних терміносистем вбачаємо у тому, що лише окремі ДСТУ мають посилання на відповідні міжнародні терміни. Нерідко стандартизації не маємо ні в українській, ні в російській терміносистемах. Рівний обсяг та зміст поняття передають визначення терміна *пожежа*: *“Пожежа – неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що поширюється в часі й просторі”*; *“Пожар – неконтролируемое горение, приводящее к ущербу”*.

Лінгвістична термінологічна норма українських дефініцій порушується найчастіше внаслідок недосконалого перекладу ГОСТів. Можна спостерігати тавтологію, неправильне вживання применникових конструкцій, нагромадження підрядних речень із повторюваним сполучником.

ВИСНОВКИ узагальнюють основні спостереження, зроблені під час аналізу української пожежно-технічної терміносистеми.

Сучасна УПТТ становить відносно молоду, обмежену поняттєвою системою терміноодиниць пожежної справи функціональну терміносистему, що бере активну участь у формуванні та розвитку загальних термінологічних засад українського термінотворення. Вона посідає певне місце серед технічних термінологічних систем українського термінологічного фонду, розвивається, вбираючи здобутки новітніх науково-технічних термінологій, залучає до свого складу терміноодиниці інших термінологічних систем (не тільки технічних), які набувають специфічних ознак системності тільки у досліджуваній, успішно долає шлях від суто практичної прикладної галузі людської діяльності до науково-теоретичної. Дослідження термінологічного матеріалу дає підстави говорити, що на сучасному етапі функціонування української пожежно-технічної терміносистеми УПТТ існує як терміносистема активно, оскільки чітко визначені її системні ознаки та критерії.

Розвиток пожежно-технічної термінології, як і загалом української термінології, був не простим. Надзвичайно тривалий час пожежно-технічна термінологія перебувала під впливом несприятливих політичних дій за умов заборони державності української мови. Із п'яти виділених періодів визнаємо активними, маючи на увазі видання термінологічних словників, стандартизованих нормативних документів, лише два, що у сукупності становить трохи більше 30 років. Окреслені нами етапи формування терміносистеми досить умовні. Їх визначено для доведення поступовості у складанні терміносистеми. Етапність наочно показує повільний діалектичний перехід від кількісного укладання спочатку слів, потім поодиноких терміноелементів до розгалуженої поняттєвої терміносистеми. Якісні зміни українського пожежно-технічного термінологічного фонду відбуваються протягом усього часу його становлення та розвитку. Сутність змін у тому, що простежуються процеси глибинного зрушення

семантики термінів (розширення, звуження лексичного значення); ускладнюється або спрощується лексико-синтаксична структура терміноодиниць; на розвитку УПТТ позначаються певні словотвірні, фонетичні, фонологічні, граматичні явища. Відбуваються постійні зміни лексичної системи (поява історизмів, архаїзмів, іншомовних запозичень), словотвірної організації терміносистеми (архаїзація та актуалізація формантів), синтаксичних особливостей (розвиток складних синтаксичних структур).

Пожежно-технічна термінологія за усіх періодів її функціонування залучала до складу на лексичному та лексико-семантичному рівнях – загальний лексичний та термінологічний фонд української мови, на словотвірному рівні – системне модулювання українських термінів, що відповідає мовним стандартам; на фонетичному та фонематичному рівнях – загальні тенденції розвитку фонетики української мови; на граматичному рівні – специфічні процеси функціонування граматичних категорій у відповідності до граматичних засад української термінологічної мови. Підґрунтям для визначення названої джерельної бази слугували: термінологічний матеріал словників (загальних, термінологічних, галузевих, іншомовних тощо), матеріал стандартизованих видань (технічні стандарти, нормативні видання та ін.), матеріал історичних праць (архівні документи, історичні дослідження, періодичні видання тощо).

Початок формування тематичної класифікації пожежно-технічної термінології відносимо до кінця XIX – поч. XX ст. Така класифікація досліджуваної термінології стає можливою завдяки бурхливому розвитку науки, техніки, виникає як результат кількісного та якісного розвитку термінологічних одиниць, що підлягають систематизації. Сучасна тематична класифікація УПТТ відбиває поступовість формування системи гіперо-гіпонімічних зв'язків взаємопов'язаних термінологічних номінацій, які об'єднані у термінологічні групи, термінологічні підсистеми.

Структурна характеристика УПТТ також переконливо доводить, що досліджувана терміносистема – це органічний складник загальної терміносистеми української наукової технічної мови. Специфічна структурна ознака пожежно-технічної термінології – це переваги одних словотвірних моделей над іншими. Для УПТТ характерна незначна кількість однослів, поширені усі різновиди морфологічного способу словотвору, розвинені аббревіатурні номінації, багатоеlementні терміносполуки. Граматична категорія числа у пожежно-технічному термінофонді набуває своєрідного семантичного навантаження, має номінативну, морфологічну, синтаксичну й поняттєву характеристики.

Своєрідність системи понять УПТТ полягає у тому, що саме поняттєва система визначає її відмежованість від інших термінологічних систем. Окремий термін має своє місце в системі понять, якщо він перебуває в органічних взаємовідносинах з термінами цієї системи. Окреслені й пов'язані з поняттєвою структурою гіперо-гіпонімічні, синонімічні, антонімічні, структурні зв'язки пожежно-технічних терміноодиниць.

Розуміння взаємозумовленості кожного складника УПТТ стає принциповим для опису шляхів її унормування. Термінологічна норма визначає три напрямки нормалізації пожежно-технічної терміносистеми: поняттєва нормалізація, мовна нормалізація, нормалізація визначень понять. Процеси нормалізації надзвичайно активні й потребують всебічного подальшого системного вивчення. Термінологічну норму УПТТ остаточно не вироблено. Розвиваючись, українська пожежно-технічна терміносистема перебуває під впливом національних термінологій. Відбувається взаємозбагачення термінологічних фондів, інтернаціоналізація понять, узгодження поняттєвих систем. Актуальним стає розв'язання проблем не виправданої синонімії, омонімії, калькування з російської мови. Унормуванню підлягають усі складники системи терміноодиниць пожежної справи: фонетичний, лексико-семантичний, синтаксичний, словотвірний, морфологічний.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Кучеренко О.Ф. До питання про сучасну українську пожежно-технічну терміносистему // Вісник Харківського університету. – Серія Філологія. – 2000. – № 473: Праці молодих учених філологічного факультету. – С. 253–257.
2. Кучеренко О.Ф. Дискусійні питання термінознавства 20–30 років ХХ століття // Вісник Харківського університету. – Серія Філологія. – 2000. – № 491: Традиції Харківської філологічної школи: До 100-річчя від дня народження М.Ф. Наконечного. – С. 80–84.
3. Кучеренко О.Ф. Іншомовні елементи сучасної української пожежно-технічної термінології // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: Збірник наукових праць. – Вінниця: Вид-во Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського, 2002. – С. 136–138.
4. Кучеренко О.Ф. Про деякі питання термінологічної норми // Вестник Международного славянского университета. – Серія Филология. – 2000. – № 4. – Т. III. – С. 26–28.
5. Росоха В.О., Кучеренко О.Ф., Белан С.В., Єременко В.П., Коробка В.Л. Короткий тематичний російсько-український та українсько-російський пожежно-технічний словник. – Х.: Фант, 2002. – 384 с.
6. Кучеренко О.Ф. Про шляхи становлення української пожежно-технічної терміносистеми (на матеріалі словників ХІХ ст.) // Вісник: Проблеми української термінології. – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”, 2000. – № 402. – С. 238–242.
7. Кучеренко О.Ф. Антонімія в сучасній українській пожежно-технічній терміносистемі // Вісник: Проблеми української термінології. – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”, 2002. – № 453. – С. 425–428.

8. Кучеренко О.Ф. Відбиття “пожежної” лексики у “Словнику староукраїнської мови XIV–XV століть” // Вестник Международного Славянского университета. – 1999. – Серия Филология. – № 4. – Т. II. – С. 104–105.

9. Кучеренко О.Ф. Деякі проблеми щодо укладання тематичного пожежно-технічного словника // Матеріали міжнародної практичної конференції “Іншомовний аспект підготовки фахівців для органів внутрішніх справ України”. –Х.: Ун-т внутр. справ, 1999. – С. 45–47.

АНОТАЦІЯ

Кучеренко О.Ф. Проблеми формування, функціонування та розвитку української пожежно-технічної терміносистеми. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Харків, 2003.

Дисертаційне дослідження присвячене аналізу української пожежно-технічної терміносистеми. Відповідно до мети та завдань на основі аналізу теоретичних робіт з термінології було визначено місце пожежно-технічної термінології в українській термінологічній системі, розглянуто її системні ознаки, структурні компоненти та критерії.

Дослідження словників, різних друкованих матеріалів з пожежної безпеки стає цілковитою підставою твердження про якісні та кількісні зміни досліджуваної термінології. Динамічні процеси можна простежити у виділених етапах становлення української пожежно-технічної термінології. Різномасштабний розгляд матеріалу дозволив виявити провідні тенденції терміноутворення, дати структурно-словотвірну та семантичну характеристику, описати способи термінологічної деривації, визначити лексико-морфологічні особливості, схарактеризувати шляхи нормалізації пожежно-технічної терміносистеми.

Ключові слова: українська пожежно-технічна термінологія, терміносистема, система понять, система визначень термінів, система терміноодиниць, термінологічна мовна норма, унормування пожежно-технічної терміносистеми.

АННОТАЦИЯ

Кучеренко Е.Ф. Проблемы формирования, функционирования и развития украинской пожарно-технической терминосистемы. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности

10.02.01 – украинский язык. – Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина, Харьков, 2003.

Диссертационное исследование посвящено анализу украинской пожарно-технической терминосистемы. Целью работы был анализ особенностей формирования, функционирования и развития пожарно-технической терминологии как системы терминологических единиц, которые отражают сложное единство понятий пожарного дела, выявление специфики структуры пожарно-технической терминосистемы.

Современная украинская пожарно-техническая терминология представляет собой специфический, количественно и качественно разнообразный слой терминологической лексики. УПТТ является ограниченной и неограниченной одновременно. Ограниченность ее состоит в том, что между терминами существует прямая или косвенная логико-семантическая связь. В терминосистему не могут войти семантически не связанные термины. Неограниченность этой терминосистемы объясняется постоянным развитием и изменением объема терминологических единиц, объединенных в терминосистему.

Сравнительно-исторический метод и метод контекстуального анализа позволяют обосновать постепенную систематизацию пожарно-технической терминологии как исторически обусловленный процесс, в котором взаимодействуют лингвистические и внелингвистические причины. Прослеживается история отдельных связанных с пожаром номинаций. Они со временем становятся терминами, постепенно формируют терминологические ряды (группы), постоянно изменяющие свою структуру. В границах терминологических групп складываются определенные лексико-семантические отношения.

Формирование исследуемого терминологического фонда происходило и происходит постоянно: на уровне объективных пожарно-технических реалий и явлений, на уровне понятийных значений терминов, на уровне терминов и терминословосочетаний, которые раскрывают смысл понятий, на уровне системных связей между понятиями, терминоелементами.

Современная УПТТ функционирует по законам, характерным для общего украинского терминологического процесса. Для структурного уровня организации исследуемых терминоеlementов определяющими выступают разные способы словообразования (лексико-семантический, морфологический), широко используются аббревиатурные номинации (аббревиатуры-термины, аббревиатуры-номены со специфическими качественными и количественными характеристиками). Обнаружены такие существенные системообразующие категории как синонимия и антонимия. Своеобразные системные признаки убедительно доказывают тематическая и гиперо-гипонимическая классификации пожарно-технической терминосистемы.

Терминологическая норма современной УПТТ находится на этапе формирования.

Развиваются все ее составляющие: понятийная, лингвистическая нормы и норма определений терминов. Нормализация пожарно-технического фонда происходит непоследовательно. Часть терминологической лексики сначала отражена в словарях, а потом в терминологических стандартах. Другой слой исследуемой терминологической лексики постепенно нормализуется в государственных и международных стандартах. Нерешенными остаются вопросы межгосударственного регулирования нормативных документов национальных пожарно-технических терминосистем. Лингвистическая стандартизация не всегда учитывает особенности межязыковой интерференции.

Ключевые слова: украинская пожарно-техническая терминология, терминосистема, система понятий, система определений терминов, система терминологических единиц, терминологическая языковая норма, нормализация пожарно-технической терминосистемы.

SUMMARY

Kucherenko O.F. Problems of formation, function and development of Ukrainian fire-technical system of terms. – Manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of Candidate of Philological sciences on a speciality 10.02.01 – The Ukrainian language. – Kharkiv National University after V.N. Karazin, Kharkiv, 2003.

The dissertation is devoted to the analysis of Ukrainian fire-technical system of terms.

In accordance with the aim and tasks on the basis of the analysis of theoretical works on terminology it was determined the place of fire-technical terminology in the Ukrainian terminological system, its structural components and criterion were considered. The research on the dictionaries of various printed materials on fire safety gives possibility to speak about qualitative and quantitative changes of a terminology. The dynamic processes are traced in the allocated stages of development of the Ukrainian fire-technical terminology.

The many-sided consideration of a terminological material has allowed to find out the main tendencies of word-building, to give structural word-building and semantic, characteristic of the Ukrainian fire-technical terms, to describe ways of terminological word-building, to determine lexical and morphological features of the terms, to characterize ways of normalization of fire-technical system of terms.

Key words: Ukrainian fire-technical system of terms, system of conceptions, system of terms' definitions, system of conceptions, system of lexical and morphological standards, normalization of fire-technical system of terms.